

УДК 334.012.36

Бицюра Ю. В.

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ АКЦІОНЕРНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Загострення суперечності між зростаючими продуктивними силами та не відповідними їм виробничими відносинами на Заході призвело до концентрації капіталу, його централізації та виникнення акціонерної власності. Тобто, закономірністю розвитку ринкової економіки є те, що настає момент, коли виникає суперечність між масштабами і якістю продуктивних сил та вузькими межами приватної власності.

Отже, причини й закономірності виникнення акціонерної власності в країнах з розвинутою ринковою економікою обумовлені дією закону адекватності виробничих відносин рівню й характеру продуктивних сил. Концентрація і централізація капіталу та виробництва стали економічною основою виникнення акціонерної власності.

В Україні формування акціонерної власності має ту особливість, що воно здійснювалось в умовах трансформаційних інституційних змін в системі економічних відносин, в результаті масштабної приватизації державних підприємств та широкого первісного нагромадження капіталу в умовах глибокої соціально-економічної кризи, нерозвинутого ринкового середовища і слабого державного контролю за підприємницькою діяльністю.

На нашу думку, головною передумовою до створення акціонерної власності в Україні була необхідність подолання монополії державної власності, потреба формування багатокладності форм власності для переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки. Для цього необхідно було провести роздержавлення та приватизацію, результатом яких стало створення нової системи відносин власності, включаючи і формування акціонерної власності.

Оскільки акціонерна власність переважно формувалась під впливом роздержавлення та приватизації, то, відповідно до етапів приватизації, визначимо основні етапи формування акціонерної власності в Україні на основі критеріальних ознак переважного способу формування та зміни структури власності.

Перший етап – зародження акціонерної власності в процесі первісного нагромадження капіталу в умовах роздержавлення та “малої” приватизації в інтересах колишньої партійно-господарської номенклатури (кінець 80-х – початок 90-х років XX ст.);

Другий етап – масове формування розпорошеної та інсайдерської акціонерної власності в процесі сертифікатної приватизації (1995–1998 рр.);

Третій етап – перерозподіл акціонерного капіталу у зв'язку зі зміною його суб'єктного складу в напрямку від працівників і менеджерів до зовнішніх інвесторів (переважно вітчизняних фінансово-промислових груп, “наближених” до державної влади) на фоні загальної концентрації акціонерної власності в процесі грошової приватизації та “реприватизації” (з 1999 р.).

Динаміка даних рис. свідчить про активне формування акціонерної власності в Україні. Якщо на початок 1991 р. було лише 38 АТ, то на початок 1999 р. їх кількість досягла максимального значення (35693). Подальше зменшення кількості АТ (з 1999 по 2013 рр. на 28,5%) зумовлене сповільненням темпів приватизації у зв'язку з переходом до грошового етапу приватизації та їх реорганізацією (злиттям, поглинанням, об'єднанням, перетворенням на ТОВ). Зменшується частка АТ в загальній кількості підприємств та організацій: з 5,0% на початок 1997 року до 1,9% – на початок 2013 року, що свідчить про збільшення в економіці кількості об'єктів інших організаційних форм підприємств та наявності проблем, що перешкоджають формуванню і розвитку акціонерної власності в Україні.

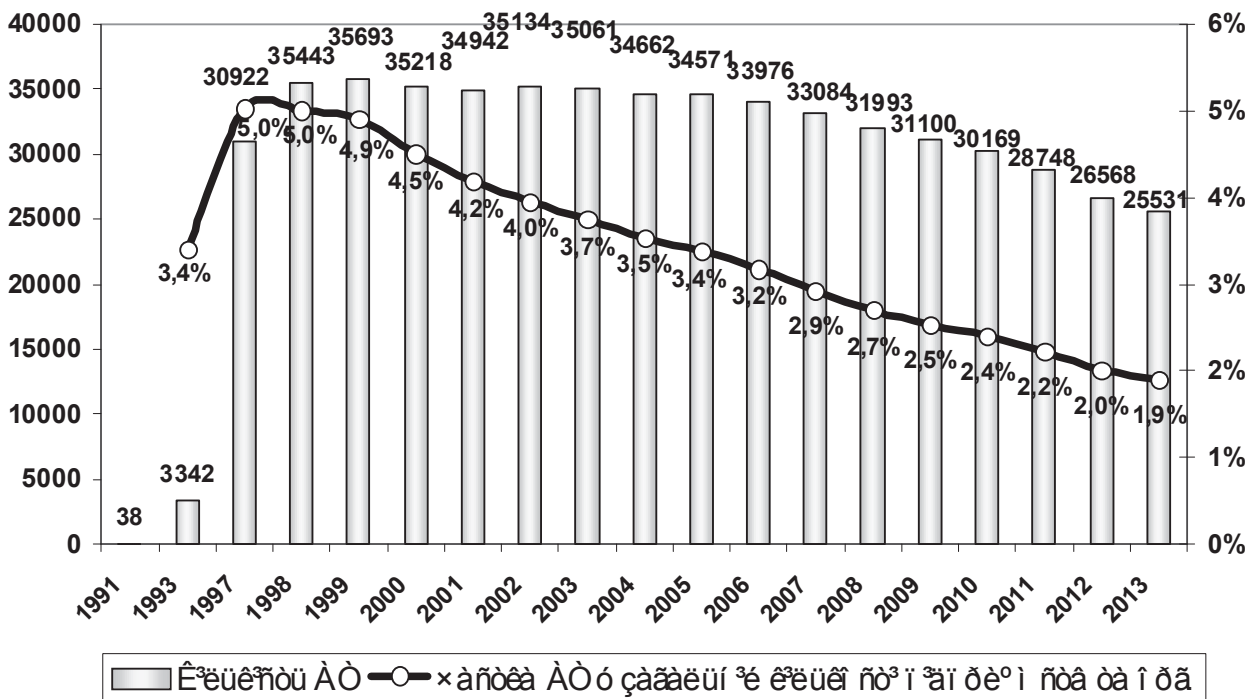

Рис. Динаміка кількості АТ та їх частки у загальній кількості підприємств та організацій в Україні

Джерело: Складено автором за даними: [1], [2, с.83], [3, с.84].

Основними особливостями формування акціонерної власності у трансформаційній економіці України є: формування акціонерної власності на нетрудовій основі в результаті широкомасштабного роздержавлення та приватизації власності; неспівпадання реальної і формальної суб'єктної структури акціонерної власності; концентрація акціонерного капіталу в окремих фінансово-промислових групах та ін.

Дослідження особливостей формування і розвитку акціонерної власності у трансформаційній економіці України дозволило визначити характер суперечностей у відносинах акціонерної власності: між асоційованою природою акціонерної власності і спрямованістю механізму її реалізації на інтереси вузького соціального прошарку; між номінальним та реальним статусом міноритарних і формальних акціонерів як власників акціонерного капіталу; між тенденцією до зростання концентрації акціонерного капіталу та його дезінтеграцією; між соціально-економічним потенціалом акціонерних товариств та вузькими межами реалізації акціонерної власності.

В Україні акціонерна власність має значний економічний потенціал. Зокрема, про це свідчать такі дані за 2003 р. [2]: значна концентрація капіталу (30,1% основних засобів), велика кількість зайнятих (1,811 млн. осіб або 53,0% всієї середньорічної кількості працівників, зайнятих у промисловості), значна частка АТ у загальному обсязі промислового виробництва (65,7%). Здійснюючи найбільший внесок у ВВП (майже 75%), акціонерна власність займає домінуючі позиції у суспільному виробництві.

Трансформація відносин власності відбувалася шляхом проведення широкомасштабної і швидкоплинної зміни правового статусу державних підприємств. При цьому, розробка і впровадження економічного механізму реалізації акціонерної власності були відсунуті на другий план. Масова приватизація призвела до дезінтеграції великих підприємств – виділення дрібних, розрізаних структурних їх підрозділів у самостійні юридичні особи. Зазначимо, що поряд з дезінтеграцією, відбувався процес об'єднання підприємств, але не за критеріями соціально-економічної ефективності або галузевою ознакою, а за принципом приналежності до певної фінансово-промислової групи.

Більшість громадяни України є номінальними власниками АТ, вони фактично не володіють, не розпоряджаються капіталом АТ у своїх інтересах, реально не використовують і більшість своїх корпоративних прав. Результатом прийнятої методології і сформованого на її основі механізму приватизації став процес концентрації капіталу АТ в руках вузьких груп акціонерів [4, с. 74].

Акціонери, що придбали акції за приватизаційні майнові сертифікати, все ще залишаються формальними власниками акціонерного капіталу багатьох переважно малоперспективних, низькорентабельних підприємств. Водночас на підприємствах з ліквідною продукцією більшість акцій сконцентровано в руках "юридичних осіб". Вони, у свою чергу, через ряд посередницьких структур, значна частина яких зареєстрована в офшорах, перебувають під контролем певної фізичної особи або невеликої групи осіб, пов'язаних між собою тісними особистими зв'язками. Реальним власником з майже необмеженою господарською владою на таких підприємствах є представники влади в альянсі з фінансово-промисловими групами.

Отже, характерною особливістю формування акціонерної власності у трансформаційній економіці України є розбіжність між реальною та формальною суб'єктною структурою акціонерної власності (рекомбінація власності). Це визначило характер суперечностей у відносинах акціонерної власності: між номінальним та реальним статусом формальних акціонерів як власників акціонерного капіталу.

Використана література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України. – К. : Консультант, 2004. – 631 с.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2012. – 559 с.
4. Рибалкін В. Механізм і форми реалізації акціонерної власності / В. Рибалкін, Л. Мамичева // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 67-74.

Аннотація

Исследованы особенности и этапы формирования акционерной собственности в трансформационной экономике Украины. Определены и охарактеризованы противоречия формирования акционерной собственности: между ассоциированной природой акционерной собственности и направленностью механизма ее реализации на интересы узкой социальной прослойки; между номинальным и реальным статусом формальных акционеров как владельцев акционерного капитала; между социально-экономическим потенциалом акционерных обществ и узкими пределами реализации акционерной собственности.

Annotation

Features and stages of forming of joint-stock property are investigational in the transformation economy of Ukraine. Contradictions of forming of joint-stock property are certain and described: between the associated nature of joint-stock property and orientation of mechanism to her realization on interests of narrow social stratum; between nominal and real status of formal shareholders as proprietors of equity; between socio-economic potential of joint-stock companies and narrow limits of realization of joint-stock property.

УДК 339.166.5(477)

Кохно Д. О.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Загальновідомо, що першоосновою і основним фактором виробництва на сучасному етапі розвитку стає інтелектуальна компонента – наукові розробки, засновані на знаннях, професійній кваліфікації та творчості працівників, патентах, інформаційній інфраструктурі тощо. Цією особливою компонентою виступає інтелектуальний капітал. Експертні дослідження в країнах ЄС показали, що підприємства, які лише частково використовують інтелектуальний капітал, отримують в середньому лише 14 % можливого прибутку, ті, що використовують його активніше – 39 %, а ті підприємства, які інтелектуальний капітал вважають базою свого розвитку, – 61 %. У зв'язку з цим, як з теоретико-аналітичної, так і з практичної точок зору особливої актуальності набувають питання управління формуванням інтелектуального капіталу.

Теоретичні аспекти дослідження сутності інтелектуального капіталу знайшли відображення у працях Е. Брукінга, Л. Едвінсона, М. Мелоуна, Т. Стюарта, О. Бутніка-Сіверського, О. Кендюхова, В. Іноземцева, Н. Маркової, А. Чухна. Питання управління інтелектуальним капіталом піднімалося Т. Бауліною, Н. Гавкаловою, Н. Марковою, І. Іванюком, А. Василик, Л. Лукічевою. Однак, всі зосереджують увагу на факторах стимуляторах формування інтелектуального капіталу, не вказуючи на наявність блокторів та не виокремлюючи основних проблем формування інтелектуального капіталу в Україні, що допомогло б в майбутньому зосередити увагу на розробці комплексу заходів з їх вирішення.

Мета дослідження полягає у виокремленні основних проблем формування інтелектуального капіталу в Україні.

Під інтелектуальним капіталом розуміють сукупність авансованих інтелектуальних ресурсів, що за змістом є накопиченими знаннями, навичками, досвідом, творчістю, інформаційно-комунікативними здібностями працівників, та організаційної структури (технологій, інформаційної бази, патентів, брендів, товарних знаків тощо), які під час свого руху дають вагомий за обсягом, тривалий у часі й трансформаційний за характером економічний і соціальний ефект для всіх суб'єктів господарювання (як для особи, підприємства, так і для економіки країни в цілому). Інтелектуальний капітал може функціонувати на кількох рівнях: особистому, мікро-, мезо-, макро- та мега-. Ми будемо розглядати проблеми формування інтелектуального капіталу на рівні держави – макрорівні.

Капітал є невід'ємною складовою процесу виробництва. Це доводить аналіз трактувань категорії "капітал" представниками різних економічних шкіл. Тому перша група проблем формування інтелектуального капіталу пов'язана з виробництвом. З інтелектом як невід'ємною складовою людини пов'язана інша група проблем формування інтелектуального капіталу.